

Deel IV

Slot

Hoofdstuk 13

Conclusie

Macht, *impact* en perspectief van de Nederlandse christen-democratie

Kees van Kersbergen en Hans-Martien ten Napel

Zoals in het inleidende hoofdstuk uiteengezet, stonden in deze bundel de volgende twee vragen centraal: wat verklaart de unieke machtspositie van de christen-democratie in Nederland en welk stempel heeft de christen-democratie op basis van haar machtspositie en via haar beleid op de Nederlandse samenleving weten te drukken? In deze afsluitende bijdrage zullen wij in de eerste plaats trachten op basis van de voorgaande hoofdstukken deze vragen van een antwoord te voorzien. In aansluiting hierop ondernemen we een poging enig licht te werpen op de perspectieven van de christen-democratische stroming in de Nederlandse politiek.

Verklaringen voor de machtspositie

Ten aanzien van de vraag hoe de unieke machtspositie van de christen-democratie in Nederland kan worden verklaard, lijkt het nuttig allereerst de relativerende opmerking die Rutger Zwart in zijn hoofdstuk hierover maakt, in herinnering te roepen. Volgens Zwart – en wij zijn het daarin met hem eens – kunnen de ARP, de CHU en de RKSP/KVP door hun onderlinge verdeeldheid bezwaarlijk als een homogeen blok worden gezien. Pas nadat het CDA éénmaal totstandgekomen was, kon de christen-democratie beginnen met het opbouwen van een duurzame machtspositie.

De CDA-fusie is volgens Zwart vooral mogelijk geworden door de ideologische convergentie die zich sinds de jaren vijftig heeft voorgedaan tussen de drie grotere confessionele partijen. Daarmee geeft hij een eerste belangrijke

verklaring voor de machtspositie van het CDA na 1980: de karakterverandering die de confessionele beweging in ons land in de periode voorafgaand aan de totstandkoming van het CDA heeft ondergaan in de richting van het (Europese) christen-democratische partijtipe. Van de 'dogmatische ideologieën' van voorheen is geen sprake meer. Centraal staat nog slechts het streven naar christelijk-geïnspireerde politiek. Voorzover er ook thans nog kan worden gesproken van een ideologie van het CDA (en dat is ontegenzeggelijk het geval), is deze – zoals Paul Lucardie opmerkt – voldoende flexibel en pragmatisch om de machtspositie van deze partij in staat en samenleving te versterken. Over de vraag hoe dit gedachtengoed precies moet worden gekarakteriseerd, lopen de meningen uiteen. Lucardie zelf neigt ertoe de christen-democratie als 'de verloren dochter uit de conservatieve familie' aan te merken. Deze constatering is van belang met het oog op de samenwerking van christen-democraten en conservatieven in Europees verband en raakt derhalve ook de machtspositie van de EVP, waarover hieronder meer.

Een tweede verklaring voor de machtspositie van het CDA schuilt in de organisatiestructuur van de partij, zoals André Krouwel in deze bundel betoogt. Volgens Krouwel verschaft het 'integratieve' karakter van hun ideologie christen-democratische partijen als het CDA een *catch-all* karakter *avant-la-lettre*. Hierdoor is de christen-democratie vanouds beter dan andere stromingen in staat een comfortabele middenpositie in te nemen in het politieke spectrum. Het streven naar een volkspartij heeft bovendien consequenties voor de selectie van kandidaten, zoals Hella van de Velde laat zien. Ze wijst er echter op dat het met de representatie van vrouwen binnen het CDA nog niet zodanig gesteld is, dat ook op dit punt het ideaal van de volkspartij binnen handbereik ligt.

Een derde verklaring voor de machtspositie van de christen-democratie – naast karakter, ideologie en organisatiestructuur – komt naar voren uit de empirische analyses van Klaasjan Hajema, Wijbrandt van Schuur en Gerrit Voerman enerzijds en die van Bert Pijnenburg anderzijds. De ideologische toenadering van de confessionelen bleek in 1979 reeds zo ver gevorderd dat het kader dat actief betrokken was bij de vorming van het CDA politiek feitelijk een betrekkelijk homogeen gezelschap was. Dit gelijkgestemde kader vormde het draagvlak voor Lubbers' triomftocht in de jaren tachtig. Electoraal vormde de constructie van de drie-eenheid een gouden greep, zoals Pijnenburg laat zien. Het CDA is een *partij* met een centrum-georiënteerd confessioneel profiel, dat grote aantrekkingskracht uitoefende op de *kiezers* met een confessioneel profiel. Het CDA was dus achteraf gezien helemaal geen anachronisme, maar sloot aan bij de behoefte van kerke en randkerkelijke kiezers aan een politieke representant van hun wereldbeeld. Dat betekent dat de betekenis,

reikwijdte en uitwerking van maatschappelijke processen als ontzuiling en deconfessionalisering in het verleden nogal eens zijn overschat. Men blijkt te weinig oog te hebben gehad voor de diverse verschijningsvormen waarin religie nog altijd – zij het in gewijzigde vorm – van invloed is op de houdingen en gedragingen van politieke activisten en kiezers en voor de manier waarop het CDA hiervan nog altijd weet te profiteren.

Een vierde verklaring voor de machtspositie van de christen-democratie zou kunnen schuilen in het feit dat het maatschappelijk middenveld bij uitstek een bron van confessionele machtsvorming is gebleven. Zoals Jaap Woldendorp in zijn hoofdstuk betoogt, weten wij hier tot dusverre echter eenvoudig te weinig van om er al te stellige uitspraken over te doen. Toch kan men ervan uitgaan, dat de traditionele machtsbasis van de christen-democratie in het maatschappelijk middenveld onderhevig is aan twee tegen-gestelde ontwikkelingen die zich tegelijkertijd voordoen: versmalling en verbreding. Versmalling van de machtsbasis omdat ontzuiling de hoeveelheid instellingen en organisaties vermindert en dus ook het aantal instellingen en organisaties van christelijke signatuur. Verbreding van de machtsbasis omdat de nieuwe, gefuseerde instellingen een grotere machtspositie zullen hebben op het betreffende onderdeel van het maatschappelijk middenveld en bovendien een flinke christelijke component zullen bevatten. In termen van behoud van een christen-democratische machtspositie in het maatschappelijk middenveld zal het er dan voor het CDA om gaan de relaties met de overgebleven christelijke instellingen te blijven koesteren en tegelijkertijd die met de nieuwe, 'algemene' instellingen aan te gaan dan wel uit te breiden, aldus Woldendorp.

Op basis van de eerste twee delen van deze bundel kunnen we derhalve concluderen dat de ideologische toenadering tussen de confessionele partijen in de periode die voorafging aan de vorming van het CDA een belangrijke voorwaarde was voor de succesvolle hergroepering van de confessionelen op het niveau van de partijorganisatie, het middenkader, de individuele kiezer en de parlementaire politiek. Het CDA heeft zich in een razendsnel tempo weten aan te passen aan nieuwe eisen van de tijd en van de kiezers. Het gangbare beeld van het politieke bestel en het politieke proces in de tweede helft van de jaren zeventig en de gehele jaren tachtig is in onze optiek daardoor aan herziening toe. De wonderlijke wederopstanding van de confessionelen en het onverklaarbare succes van het CDA zijn heel wat minder wonderlijk en onverklaarbaar in het licht van de in deze bundel gepresenteerde analyses.

De impact van het beleid

Niet geheel toevallig, gelet op de relativerende kanttekening die eerder werd geplaatst bij de veronderstelde unieke machtspositie van de drie voorlopers van het CDA, zijn meerdere auteurs in deze bundel nogal terughoudend in hun inschatting van het stempel dat de christen-democratie op basis van haar machtspositie en via haar beleid op de Nederlandse samenleving heeft weten te drukken. Zo spreekt Jan Pelle over het proces van vernieuwing van grondrechten tussen 1945 en 1983 in termen van een strijd die gedeeltelijk is gelukt maar voor een ander gedeelte ook is mislukt. Stellingen over de dominantie of hegemonie van de confessionelen in de parlementaire politiek kunnen wat hem betreft naar het rijk der fabelen worden verwezen.

Hillie van de Streek is het met Pelle eens als ze laat zien dat de pogingen van in het bijzonder de katholieken en antirevolutionairen om hun opvattingen over vrouwen gestalte te geven in overheidsbeleid slechts gedeeltelijk zijn geslaagd. Gedeeltelijk, want bijvoorbeeld op het terrein van de arbeidsmarktpolitiek zijn de effecten van confessionele machtsuitoefening onmiskenbaar. Het feit dat er in Nederland in vergelijking met andere landen zo weinig vrouwen participeren op de arbeidsmarkt is volgens haar in belangrijke mate toe te schrijven aan de invloed van traditionele opvattingen over huwelijk en gezin zoals die in confessionele kring aangehangen werden.

Van de Streek sluit daarmee op haar beurt weer aan bij de analyse van Joop Roebroek. Hij laat zien dat de confessionelen een zwaar stempel hebben gedrukt op de vormgeving van de Nederlandse verzorgingsstaat. Roebroek heeft er dan ook hoegenaamd geen moeite mee te spreken van een *confessionele verzorgingsstaat*. Zijn analyse wijst op de belangrijke plaats die het ordeningsprincipe 'subsidiariteit' in dient te nemen bij het zoeken naar een verklaring voor het reactieve karakter van de verzorgingsstaat, de expansieve groei van de sociale uitgaven alsmede voor de huidige structurele problemen van het sociale stelsel.

Tenslotte concludeert Hans-Martien ten Napel eveneens tot een forse *impact* van de christen-democratie op het proces van Europese integratie zoals zich dat sinds de jaren vijftig aan het voltrekken is. De Europese integratie kan in hoge mate worden beschouwd als een christen-democratisch 'project'. In tenminste twee opzichten begint dit bouwwerk recentelijk echter scheuren te vertonen. In de eerste plaats bestaat er sinds de democratische revolutie van 1989 geen duidelijke visie meer op waar het met Europa heen moet. Vooral het dilemma van verbreding versus verdieping van de EG levert grote problemen op. In de tweede plaats is met de toetreding van een aantal conservatieve partijen het christen-democratische karakter van de EVP als transnationale

partijfederatie verwaterd. Beide ontwikkelingen zijn van belang voor de toekomstige machtspositie van het CDA, hetgeen de overgang vormt naar het derde en laatste deel van deze epiloog. Hierin staat de vraag naar de perspectieven van de christen-democratie als politieke stroming centraal.

De conclusie van het derde deel van deze bundel laat zich wellicht het eenvoudigst samenvatten door erop te wijzen, dat de stelling van De Swaan (1991:18) ('Nederland is er na bijna driekwart eeuw confessioneel regeren helemaal niet confessioneler op geworden') in zijn algemeenheid simpelweg niet opgaat. Het hangt er maar vanaf waar men kijkt.

Het politieke perspectief

Bleek hierboven dat zowel de veronderstelde machtspositie van de christen-democratie als de *impact* van het door deze stroming gevoerde beleid op de Nederlandse samenleving in heden en verleden op onderdelen gerelativeerd dient te worden, voor de vooruitzichten van deze stroming geldt dit al helemaal. Zo schreef Kees Versteegh onlangs in *NRC-Handelsblad*: 'De christelijke eeuw nadert haar einde. Werd de vorige eeuw gedomineerd door liberalen als Thorbecke, deze eeuw waren de christen-democraten aan de beurt. Sinds 1918, toen de laatste liberale minister-president Cort van der Linden zijn ontslag indiende, regeren ze onafgebroken. (...) Nu de volgelingen van Groen van Prinsterer, Schaepman en Kuypers achterstand hebben ingevuld voor macht, is de vraag of dat machtsmonopolie genoeg energie herbergt om de partij ook de volgende eeuw in het zadel te houden. De vraag hoefde lange tijd niet te worden beantwoord. Socialisten en liberalen die elkaar het leven zuur maakten lieten de christen-democraten ongemoeid. Die tijden zijn echter voorbij' (13 oktober 1993).

Nog afgezien van de kansen op een 'parse coalitie', die inderdaad de laatste jaren enigszins zijn gestegen, is het meer in het algemeen de vraag hoe het CDA zich als partij-organisatie de komende tijd zal ontwikkelen. Koole constateert in dit verband een ontwikkeling van het CDA van een traditionele massa-bureaucratische partij in de richting van een 'moderne kaderpartij'. Een dergelijke partij heeft volgens hem als kenmerken: in de verhouding top-basis een zeker overwicht van de partijtop, al blijft sprake van een verantwoordingsplicht jegens het partijkader; een relatief lage organisatiegraad, al blijven leden van cruciaal belang als recruiteringsreservoir voor vertegenwoordigende en bestuurlijke functies en om de partij als organisatie draaiende te houden; een sterke electorale gerichtheid, al wordt niet letterlijk het *gehele* kiezersvolk als

doelgroep genomen; de structuur van een massapartij; inkomsten voornamelijk afkomstig van leden en, zij het in mindere mate, van de overheid (1993:54; vergelijk ook Idem 1992).

Het is echter – zoals Koole overigens in de epiloog van zijn dissertatie ook zelf signaleert – de vraag of de ontwikkeling hier zal eindigen en of de partij zich niet verder zal ontwikkelen in de richting van bijvoorbeeld de door Panebianco beschreven electoraal-professionele partij (1988). Zo wordt in het in 1992 verschenen rapport *Eigentijds burgerschap* van de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR) sterk het accent gelegd op de ‘hedendaagse pluraliteit’, waarmee niet zozeer wordt bedoeld op de vier volksgroepen uit de periode van de verzuiling maar op een nog aanzienlijk pluriformere situatie. De WRR schrijft in dit verband onder meer: ‘Hedendaagse pluraliteit is anders dan die van veertig jaar geleden. Was de maatschappij toen nog grofweg herkenbaar en aanspreekbaar in zijn segmenten en groeperingen, thans is dit veel minder het geval. Hedendaagse pluraliteit is vliedender, onbestendiger. (...) Gezin, school, kerk en vakvereniging spelen in de hedendaagse maatschappij uiteraard een belangrijke rol, maar hebben wel hun vaste en dominante positie verloren. Hun betekenis is zelf variabel geworden’ (1992: v-vi). Deze steeds verder voortschrijdende pluralisering van de samenleving leidt er volgens de WRR toe dat politieke representatie steeds problematischer wordt: ‘Individualisering ondermijnt besluitvormingsstructuren die voorheen de in herkenbare maatschappelijke verbanden ingebedde burger behoorlijk representeerden: men denke aan politieke partijen, corporatieve overlegstructuren en het maatschappelijke middenveld’ (1992:3). En: ‘Het parlement representeert, maar individuen hebben moeite zich daarin te herkennen. De groepsstandpunten en de stemdiscipline van kamerleden stroken niet met de hedendaagse pluraliteit van individuele levensstijlen’ (1992:31-32).

Vanzelfsprekend zal, zoals de WRR erkent (1992:47), ook in de toekomst één of andere vorm van representatie noodzakelijk blijven. Hierbinnen zullen elementen van directe democratie naar verwachting echter een belangrijkere rol gaan spelen (zie bijvoorbeeld Beedham 1993). Concreet kan men in dit verband denken aan de invoering, ook in Nederland, van enigerlei vorm van het referendum en/of volksinitiatief op nationaal niveau. Ook zal de rol van nieuwe informatietechnologieën belangrijker worden. Zo wees de huidige voorzitter van het Wetenschappelijk Instituut voor het CDA, H. Franken, onlangs op de mogelijkheden tot *selfrepresentation* die technieken als *instant polling* en *computer assisted telephone interviewing* bieden om de indirecte democratie meer responsief te maken: ‘De gekozen politicus kan zich niet alleen snel informeren over de standpunten van zijn kiezers, maar ook via telefoon of tv-conferenties verspreid over een aantal locaties met zijn kiezers

communiceren. Hij zal stemmen met last en na ruggespraak.' Volgens Franken is een gevolg van deze ontwikkeling dat de rol van politieke partijen verder zal worden teruggedrongen: 'Immers niet de partijen, maar de media selecteren de politieke leiders (op een tv-geniek, charismatisch voorkomen) en de politieke programmapunten (na vragen op de door hen georganiseerde polls)' (1993; vergelijk ook Andeweg 1993:7-9; Van den Berg 1993:245).

In de hierboven gesignaleerde pluralisering van de Nederlandse samenleving schuilt ongetwijfeld mede de achtergrond van de problemen waarmee de sociaal-democratie thans worstelt. Ook valt hieruit het succes van een post-verzuilingspartij als D66 in de opiniepeilingen te verklaren. De reden dat de christen-democratie vooralsnog buiten schot lijkt te blijven, is dat deze stroming zich nog onlangs – te weten in de aanloop tot de CDA-fusie – grondig heeft vernieuwd. Met de transformatie van de drie oude confessionele partijen tot een moderne christen-democratische partij, heeft de stroming zich minder afhankelijk gemaakt van bepaalde groepen in de samenleving en zich doelbewust meer opgesteld voor andere, niet-confessionele kiezers.

Niettemin zal ook het CDA worden geconfronteerd met het toenemend belang van de rol van personen in de politiek. Er lijkt weinig reden te bestaan om op voorhand aan te nemen, dat de christen-democratie hier grotere problemen van zal ondervinden dan bijvoorbeeld de sociaal-democratie of het liberalisme. Zo beschikt de Duitse CDU bijvoorbeeld in de persoon van het 34-jarige Bondsdaglid Stefan Schwarz, die onlangs in de *International Herald Tribune* werd geportretteerd in de serie 'names in tomorrow's headlines' (25 oktober 1993), over een aansprekende en veelbelovende jonge politicus. In Nederland is in de jaren tachtig, zoals Righart (1993) terecht heeft betoogd, de persoon van de politieke leider van het CDA – Lubbers – een voorname verklaring geweest voor de opmerkelijke *revival* van deze partij. De vraag is of Brinkman deze lijn zal kunnen voortzetten. Daarover kan men de nodige twijfels hebben. Wel is het dan echter goed te bedenken dat dergelijke twijfels ook bestonden toen Lubbers in 1982 aantrad als politiek leider van het CDA. Bovendien worden andere partijen door soortgelijke zorgen gekenmerkt. Hoe dienen de electorale kansen van Bolkestein voor de VVD, of mensen als Wallage voor de PvdA en Wolffensperger voor D66, te worden ingeschat? Dat het CDA de tekenen des tijds ten volle onderkent en de persoon van de toekomstige politieke leider zoveel mogelijk tracht te profileren, blijkt intussen uit het voor Nederlandse begrippen hoogst opmerkelijke boekwerk *Elco Brinkman* dat in het najaar van 1993 verscheen. Het is de eerste keer dat er in ons land van een politicus die voor de eerste maal lijsttrekker van zijn partij wordt een dergelijk, op de persoon toegespitst en met veel illustratiemateriaal verlichtigd boekwerk verschijnt.

De drie verkiezingen in het voorjaar van 1994 vormen intussen de eerste serieuze electorale test voor Brinkman. Bij deze verkiezingen, en dan in het bijzonder die voor de Tweede Kamer, zal moeten blijken of er van een 'Brinkman-effect' kan worden gesproken. Maar ook de lokale verkiezingen zijn van belang voor het CDA. Hoewel niet expliciet aan de orde gekomen in deze bundel, wortelt de machtspositie van het CDA gedeeltelijk in het lokale bestuur. De banden met het maatschappelijk middenveld krijgen hier concreet vorm. Bij de Europese verkiezingen, tenslotte, staat de inbreng van het CDA binnen de EVP op het spel. Deze zal in getalsmatig opzicht weliswaar *so wie so* gering blijven, maar met de recente uitbreiding van het aantal aan Nederland toebedeelde zetels is enige versterking niet op voorhand uitgesloten.

Niet alleen hoe het CDA zich electoraal ontwikkelt bij de komende verkiezingen is van belang om te volgen. Ook, en misschien zelfs vooral, de lotgevallen van de PvdA en D66 zijn cruciaal. De verkiezingen van 1994 zouden wel eens het einde van de traditionele partij-politiek in Nederland kunnen inluiden. Nadat de sociaal-democratie zich dan vervolgens op een soortgelijke wijze zal hebben vernieuwd als de confessionele beweging dat in de jaren zestig en zeventig heeft gedaan, zal er een nieuw politiek tijdperk kunnen ingaan waarin er meer dan ooit een open competitie om de gunst van de kiezer zal plaatsvinden tussen partijen-nieuwe-stijl. In die open competitie is de toekomst van de christen-democratie ongewis, maar niet ongewisser dan die van liberale groeperingen of de al dan niet vernieuwde sociaal-democratie.

Literatuur

Andeweg, Rudy B.

- 1993 *Elite-Mass Linkages in Europe: Legitimacy Crisis or Party Crisis?*, Paper prepared for presentation to the Europaeum Conference 'Are European Elites Losing Touch With Their Peoples?', Institute of European Studies, Oxford University, 17-19 september.

Berg, J.Th.J. van den

- 1993 'Politieke partijen: naar een nieuwe fundering,' *Socialisme en Democratie*, 50, 6, pp. 242-245.

Breedham, Brian

- 1993 'What Next for Democracy?'. *The Economist*, 11 september.

Elco Brinkman

- 1993 In gesprek met Bibeb, Willem Breedveld, Frank van Empel, Lucas Reijnders, Iteke Weeda, Joop van den Ende, Erik Nordholt, Isa Hoes en Maarten Schakel. Kampen, Kok Lyra.

Franken, H.

- 1993 'IT drukt politieke partijen weg. Nieuwe vorm van democratie schept actiever burgerschap.' *NRC-Handelsblad*, 7 mei 1993.

Koole, R.A.

- 1992 *De opkomst van de moderne kaderpartij. Veranderende partij-organisatie in Nederland 1960-1990*. Utrecht, Aula.
- 1993 'Het CDA als moderne kaderpartij.' In: L. Jongsma, M.C.B. Meijer en B.M.J. Pauw (red.), *CDA-Jaarboek 1993-1994*. 's-Gravenhage, SDU, pp. 52-64.

Panebianco, Angelo

- 1988 *Political Parties: Organization and Power*. Cambridge, Cambridge University Press.

Righart, Hans

- 1993 'De lijst-Lubbers - politiek leiderschap binnen het CDA.' *Civis Mundi*, 32, 1, pp. 5-8.

Swaan, A. de

- 1991 'De macht van het midden verergert de onmacht van de staat.' *de Volkskrant*, 21 september 1991.

WRR

- 1992 *Eigentijds burgerschap* (WRR-publikatie vervaardigd onder leiding van H.R. van Gunsteren), 1992, 's-Gravenhage, SDU.

Over de auteurs

DRS. KLAASJAN HAJEMA is als assistent in opleiding verbonden aan de vakgroep Medische Sociologie van de Rijksuniversiteit Limburg

DR. KEES VAN KERSBERGEN is universitair docent bij de vakgroep Politicologie en Bestuurskunde van de Vrije Universiteit te Amsterdam

DRS. ANDRÉ KROUWEL is als assistent in opleiding verbonden aan de vakgroep Politicologie en Bestuurskunde van de Vrije Universiteit te Amsterdam

DR. PAUL LUCARDIE is verbonden aan het Documentatiecentrum voor Nederlandse Politieke Partijen van de Rijksuniversiteit Groningen

MR. DR. HANS-MARTIEN TEN NAPEL is universitair docent bij de vakgroep Politieke Wetenschappen van de Rijksuniversiteit Leiden

DRS. JAN PELLE is universitair docent bij de vakgroep Politicologie van de Erasmusuniversiteit Rotterdam

DRS. BERT PIJNENBURG is universitair docent bij de vakgroep Politicologie van de Erasmusuniversiteit Rotterdam

DR. JOOP ROEBROEK is universitair docent bij de vakgroep Sociale Zekerheidswetenschap van de Katholieke Universiteit Brabant te Tilburg

DR. WIJBRANDT VAN SCHUUR is universitair hoofddocent bij de vakgroep Sociologie van de Faculteit der Psychologische, Pedagogische en Sociologische Wetenschappen van de Rijksuniversiteit Groningen

DRS. HILLIE VAN DE STREEK is als assistent in opleiding verbonden aan de vakgroep Geschiedenis van de Rijksuniversiteit Utrecht

DRS. HELLA VAN DE VELDE verrichtte aan de vakgroep Politieke Wetenschappen van de Rijksuniversiteit Leiden door NWO gefinancierd onderzoek

DRS. GERRIT VOERMAN is Hoofd van het Documentatiecentrum voor Nederlandse Politieke Partijen van de Rijksuniversiteit Groningen

DRS. JAAP WOLDENDORP is onderzoeker bij het Nederlands Centrum voor Sociaal Beleid te Bunnik

DRS. RUTGER ZWART is als assistent in opleiding verbonden aan de vakgroep Geschiedenis van de Katholieke Universiteit Nijmegen

94004213

“Men kan van mening verschillen over de precieze betekenis en relevantie van de christelijke inspiratie voor het politiek handelen. Men kan blijven twijfelen aan de bijzonderheid van het christen-democratisch gedachtengoed. Men kan het CDA verguizen of verafgoden en men kan de partij een zegen of een vloek voor Nederland vinden. Maar hoe men ook tegen het CDA aankijkt, eenieder zal met een mengeling van afgunst en bewondering moeten erkennen, dat de partij in machtspolitiek opzicht sinds haar oprichting een formidabele prestatie heeft geleverd. Van dorpspolitiek tot de residentie en van de provincie tot Europa, het CDA is daar waar de macht is en waar de posten worden verdeeld.”

In deze bundel wordt die macht van de Nederlandse christen-democratie door politicologen aan een kritische analyse onderworpen. Achtereenvolgens komen daarbij aan bod: de geschiedenis en de partij-organisatie van het CDA, de maatschappelijke en electorale basis, het beleid, de strijdpunten en het Europese perspectief.

Het Spinhuis
nugi 654

ISBN 90-73052-76-9

